

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 10 К., 10 Мар., 2 Дол. (4 рублі),
піврічна 5 К. (2 рублі), квартальна 3 К. (1.20 рублі). :- Ціна
сього числа 30 сот. (15 коп.).

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: **Волод. Біберович.**
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege,
Tür 19. Адміністрація: Tür 6.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

III. рік. Ч. 3—4.

Відень, 9 січня 1916.

Ч. 63—64.

Галичина в життю України.

III. Національний розвиток російської й австрійської України.

Ще до початків українського національного відродження в Росії все українське, як у правно-публичнім життю на українській землі (адміністрація, суд, школа, церква), так і в культурнім життю громадянства усунено й заступлено російським.

Українське національне відродження почало поволі витискати російщину з культурного життя громадянства. Появилася українська книжка, розширюючи ся на всі області письменства, далі повстав український театр, заложено початки української школи (в формі недільних шкіл у Києві) з виглядами українізувати згодом усе шкільництво, почало виростати свідоме українське громадянство.

Як віднесло ся до сього процесу українського національного відродження російське правительство?

Знищивши політичну автономію України, здавивши її національно-культурне життя, російське правительство, здаєть ся, думало, що досягнуло свою ціль щодо України, й тому на перші прояви українського національного відродження, коли воно мало виключно літературний характер, аж до 1840-их років, не звертало сливе ніякої уваги.

Аж Кирило-Методіївське Брацтво (1846—7) своєю політичною тенденцією звертає на себе увагу правительства та стягає важкі кари на своїх членів, до яких належать тодішні найвизначніші діячі українського національного відродження — Шевченко, Костомарів, Куліш й ин. Але й долю Кирило-Методіївського Брацтва треба пояснити не стільки його українським характером, скільки його політичними тенденціями; за подібні політичні тенденції царь Микола I не милував нікого.

Аж у 1860-их роках, коли український національний рух з області літератури почав переходити в область суспільного життя, маючи за основу визволення з кріпацтва селянства, починають падати на нього особливі репресії, з яких найважнійший: указ міністра внутрішніх справ Валуєва з 1863 р. з заборною видавати популярно-наукові й педагогічні видавництва українською мовою та царський указ з 1876 р. з заборною української літератури загалом.

Так вийнято українську національність у Росії згід права й то тоді, коли після політичного погрому на руїнах Гетьманської України тільки почало народжувати ся нове українське життя, яке ще замало було зміцнило ся, щоб виступити як слід у своїй обороні.

Се мало важкі наслідки для дальшого розвитку українського життя в Росії. Поза дуже обмеженою літературною областю всяка суспільна праця в українській національній формі була виключена. Хто виходив поза ту область, працював у російській національній формі — чи як учений, чи письменник, чи громадський діяч. Не зоставало ся нічого иншого, тільки ждати, доки не змінять ся політичні відносини в державі, та прикладати свою руку до спричинення тих змін. Одначе, як сказано, український національний рух був замолодий і заслабий, щоб видати з себе поважнішу активну силу для боротьби за політичні зміни в державі. Се мало той наслідок, що живіші елементи на Україні захоплювали ся російським політичним рухом, відчужували ся від українства та пропадали для української справи.

А хто не пропадав, той роздвоював ся: чи він був ученим, чи письменником, чи громадським діячем, чи нелегальним революціонером, усе були в нім дві душі: одна російська, яка відповідала цілості його духових інтересів, і друга українська, яка вміщувала ся десь у куточку першої та пригадувала йому иноді, що він — Українець, відповідаючи тим його духовим потребам, які стояли в звязку з його українським походженням, сентиментальною любовю до простого народу, його побуту, його пісень і т. д.

В таких стані знаходила ся українська національно-свідома й пів-свідома інтелігенція; решта інтелігенції українського походження була зросійщена й дуже часто видавала з себе найзавзятіших ворогів українства; широкі маси населення: міщанство, селянство, робітництво — представляли сирій етнографічний матеріал, який не міг у таких відносинах перетворити свого елементарного почуття національної окремішности в національну свідомість і, корячи ся силі, підпадав зверхнім впливам російськості.

Словом, український національний рух не переходив з гуртів у масу, не творив у національній формі вартостей,

які виповняють суспільне життя, не витворював українського національного типу громадянина, який у всіх сферах свого життя міг би бути Українцем і тільки Українцем, не перетворював української народної маси в українську націю, — бо стояли цьому на перешкоді політичні відносини в російській державі.

Однак ці відносини все-таки не могли вбити української національної думки ані спинити її розвитку. Вона жила й розвивалася, тільки учасниками її був не весь український нарід і не могла вона рівночасно з своїм розвитком реалізувати ся в його життю. Був се ідейний капітал, який творила національно-свідома частина народу для цілого народу, капітал, який мав стати добром цілого народу тоді, коли впадуть перешкоди, що унеможливили вільне національне життя.

Драгоманів, означуючи як ціль українського національного руху — вернути український нарід у сімю культурних народів Європи*, тим самим схарактеризував зміст української національної думки: вона жила тими цінностями, які витворювали культурні народи Європи, й розвивалася їх відповідно потребам України.

Перші основи відродження української політичної думки в Росії зустрічаємо в Кирило-Методіївськ. Братстві. Як славянофільські романтики члени Братства бачили свій політичний ідеал у всеславянській федерації, розуміючи її як союз політично самостійних славянських народів, щось у роді „Злучених Славянських Держав“. У сій всеславянській федерації мала б на думку членів Братства здійснитися також політична самостійність України.

Висловом тої самої думки політичної самостійності України треба вважати далі український голос у „Колокол-і“ Герцена з приводу дискусії про польсько-російські відносини. В ч. 61 „Колокола“ з 1860 р. поміщена стаття „Україна“, автором якої мав бути Костомарів. Давши історичний огляд польсько-українських і російсько-українських відносин, автор застерігає для України право на незалежність у будучій славянській федерації та кличе: „Хайже ні Росіяне ні Поляки не називають своїми земель, заселених нашим народом“.

Як Кирило-Методіївське Братство звязувало політичну самостійність України зі своїм всеславянським ідеалом, так Драгоманів звязував її зі своїм вселюдським ідеалом анархії-безначальства. В програмі „Громади“ — „української часописи“ з 1880 р. домагання самостійності України висловлене в формі „повної самостійності для вільної спілки громад по всій Україні“.

Та рівночасно як реальний політик домагається Драгоманів для сучасної хвилі перебудови Росії на федерацію автономних країв, утворених „відповідно цілості географічних, економічних й етнографічних умов“, заступаючи думку, що в автономії так утворених країв „найкраще може виявити ся й національна автономія“.*)

Побіч думки перебудови Росії відповідно українським інтересам родить ся також думка відірвання російської України від Росії сусідніми державами (Австро-Угорщиною й Німеччиною) при нагоді інтернаціонального воєнного конфлікту. Ся сепаратистична думка виринає з природи річи то-

* Тут і далі щодо Драгоманова див. мою працю: Українське національне питання в творах Михайла Драгоманова. З нарисом про життя і діяльність Михайла Драгоманова. 1915.

ді, коли на інтернаціональним горизонті хмари віщують воєнну бурю: отже на переломі 1880-их і 1890-их років і наново під кінець 1900-их років, щоби з вибухом теперішньої світової війни прибрати зовсім конкретні форми.

Під кінець 1890-их років, коли в Росії щораз більше зростала віра в близьку революцію, не тільки політичну, але й соціальну, українська політична думка тих кругів, які вірили в прихід і перемогу революції, звязує з нею також ідею національної революції: відділення України від Росії в самостійну українську республіку. З таким кличем виступає на переломі XIX й XX століття Революційна Українська Партія, перша українська соціалістична організація з масовим до деякої міри характером, з якої опісля вийшли інші українські суціалістичні організації.

На передодні російської революції організують ся також українські демократичні групи, які, признаючи ідеал Самостійної України, однак числячи ся з реальними можливостями конституційної передбудови російської держави, домагаються автономії України в межах російської держави.

Автономію України приймають до своїх програм як домагання ближше здійснення, ніж відділення України від Росії також українські соціалістичні групи так, що се домагання стає в рр. 1905—7 (себто до здавлення російської революції) національно-політичною програмою всього українства в Росії.

Так розвивалася українська національна думка в політичній області.

Однак за розвитком думки не йшла її реалізація. Правно-політичне положення українського народу як окремої нації в порівнянні з станом перед противукраїнськими указами 1863 р. й 1876 р. з переменою абсолютистичної форми правління в Росії на формально-конституційну не змінило ся. А всемогутність адміністрації унеможливає йому для боротьби за здобуття національних прав використовувати навіть ті обмежені загально-громадянські права, які є плодом російської революції; напр. вибір українських послів до Думи неможливий не стільки через виборчу систему, скільки через неможливість свобідної виборчої агітації.

Такий був стан російської України безпосередньо перед вибухом війни. Український нарід не тільки не досягнув ніяких національних прав в області правно-публічного життя, але й те, що принесла йому російська революція, право української мови бути органом літературного розвитку, було на стільки незабезпечене, що з вибухом війни могло правительством зробити те право в дійсності неіснуючим.

* * *

В австрійській Україні ідея самостійності України проявляється майже рівночасно з Кирило-Методіївським Братством. Свідчить про се брошура о. Василя Подолинського п. з. „Słowo przestrogi“, яка появилася в 1848 р. Автор ділить тодішнє українське громадянство в Австрії на 4 партії: чисто-українську*, польсько-українську, австрійсько-українську й російсько-українську. Переходячи до характеристики тих партій, автор ставить на першій місці партію чисто-українську, до якої очевидно сам належить, і пише:

* На означення понять: України, Українець, український—автор уживає слів: Rus, Rusin, ruskі.

„Партія чисто-українська хоче України вільної й незалежної та змагає до неї просто, безоглядно, або через Славянщину...

„Так, ми є Українці й віримо міцно в воскресення України вільної й незалежної; скорше чи пізнійше, на тім нам нічого не залежить, ані не стріважимо ся віддаленням часу, коли воно має наступити; бо чим є століття в життю народу? Не є воно навіть тим, чим рибі знесення одного яєчка! Минув той час, коли ми вагали ся в куті виявити своє ім'я; сьогодні Українець виявляє його світови; ніщо не зможе здержати нас від загального змагання в Європі; не замовкнемо, хиба Європа замовкне; всі хочемо бути вільні та рівні з іншими народами...

„Хочемо бути народом і будемо ним неминуче, бо голос народу — то божий голос, а терпеливості в потомків нам не нестане; адже тої чесноти нас учили“.

Як бачимо, о. Подолинський звязує ідею самостійності України з демократичними рухами в тодішній Європі, сим стоїть він вище від Кирило-Методіївського Брацтва, яке звязувало її тільки зі славянством.

Очевидно, чисто-українська партія, від якої говорить о. Подолинський, певне була тільки гуртком людей, а не політичною партією в докладнім розумінню слова. Але важне те, що вона була та що в брошурі о. Подолинського залишила по собі слід. Додамо ще, що о. Подолинський уродив ся в 1813 р., був висвячений на священика в 1843 р.*), отже писав свою політичну брошуру вже в дозрілім віці.

Щодо інших партій, то під „польсько-українською“ партією розуміє автор тодішній польонофільський напрям, який швидко заманіфестував ся політичною організацією „Руський Собор“; під „австрійсько-українською“ — політичний напрям, який представляла „Головна Руська Рада“; під „російсько-українською“ — москвофільський напрям.

На ґрунті тогочасних реальних відносин ідеал самостійності України в розумінню Кирило-Методіївського Брацтва та в розумінню „чисто-української партії“ був тільки дуже далеким ідеалом, швидче політичною мрією, ніж політичною програмою.

Та політичне життя австрійської держави поставило українську справу також як справу реальної політики.

Австрія складала ся з окремих територіяльних набутоків, які під різними назвами (королівств, князівств, графств і т. п.) зберегли до певної міри політичну окремішність. При конституційній перебудові держави в 1848 р. виринуло питання, як означити границі тих окремих країв, а також, які конституційні форми надати їх окремішності.

Австрійська Україна не творила окремого краю, тільки входила в склад краю, утвореного з цілого набутку Австрії при поділах польської держави та з набутку від Туреччини в 1775 р.**) Утворення з сеї цілої території одного краю було, що правда, тимчасове й австрійське правительство весь час носило ся з думкою поділити Галичину відповідно її історично-національному складови на два краї, польський й український.

Коли-ж у 1848 р. разом з конституційною перебудовою держави й політичною автономією країв виринуло питання конституційного означення поділу на краї, австрійські Українці під проводом „Головної Руської Ради“ виступають з домаганням утворення з української території Австрії окремого краю з політичною автономією та загалом усіми правно-державними управленнями, які державна конституція признає краям.

Так родить ся ідея автономії австрійської України, родить ся не як далека мрія, тільки як конкретне домагання з усіми виглядами на здійснення, родить ся з конкретних відносин в австрійській державі як приложення тих відносин до українських потреб. Таке значіння для розвитку політичної думки австрійської України мала її приналежність до австрійської держави.

Ідея політичної автономії австрійської України, хоч мала в 1848-их роках усї вигляди на здійснення, не здійснила ся. Але вона залишилась політичним капіталом українського народу в Австрії, яким він жив від того часу в усіх своїх національних змаганнях; вона була для нього мірою того, що йому в Австрії належить ся й що він повинен досягнути, щоб мати справді повну національну рівноправність у державі.

Автономія австрійської України була би принесла українському народови ту міру національної рівноправності зразу; була-б се — так сказати — „своя хата“, в якій він міг би жити по своїй волі.

Коли-ж замість того прийшло ся жити в „спільній хаті“ (в Галичині з Поляками, в Буковині з Румунами), прийшло ся також здобувати національну рівноправність з низу в гору, ступінь за ступнем, в безнастанній боротьбі з сусідами.

Політична автономія, яку з приверненням конституції в Австрії дістали краї, стала в Галичині знарядом політичного панування Поляків. Але се панування не могло йти так далеко, щоб зовсім позбавити український нарід національних прав; на перешкоді сьому стояла державна конституція, яка признавала всім народам держави національну рівноправність. Польське політичне панування в Галичині могло тільки впливати на те, в яких розмірах може український нарід користувати ся національною рівноправністю. З історії польсько-українських відносин розуміється се само собою, що Поляки старали ся звести ті розміри до найменшої міри; за розширення тих розмірів йшла боротьба, яка до нинішнього дня творить зміст польсько-українських відносин у Галичині.

Конституційний лад австрійської держави спричинив, що ся боротьба не була безуспішна. Признаючи кождому народови „право, якого не можна нарушувати, зберігати й розвивати свою народність і мову“, австрійська конституція дала українському народови в Австрії законні основи національного розвитку; признана державою „рівноправність усіх краєвих мов у школі, уряді й публичнім життю“ дала йому законну змогу здобути цілий ряд національних прав в області правно-публичного життя, без яких правильний національний розвиток не можливий.

Таким чином українська мова стала в Австрії не тільки органом літературного та загалом культурного розвитку українського народу в сфері громадянської самодіяльності, але також органом правно-публичного життя: укра-

*) „Діло“, ч. 64, з 23 марта 1914. Серія статей д-ра В. Щурата п. н. „Бендасюкові виклади“: „4. Початок українства в Галичині“.

**) Буковина, набута від Туреччини в 1775 р., творила до 1850 р. разом з Галичиною одну адміністраційну одиницю.

їнською мовою можна промовляти в австрійському парламенті та в галицькій і буковинській краєвій соїмі, українською мовою оголошують ся державні та краєві закони й розпорядки властей, українською мовою послуговують ся в зносинах з горожанами української народности державні й автономічні органи властей (адміністрація, суд, і т. д.), українська мова є викладовою мовою школи, не тільки народньої, але й середньої, а також й університетських кафедр.

Очевидно, се далеко не все, що треба для вільного національного розвитку й що можна досягнути на основі австрійської конституції. Не все й щодо скількості й щодо якості. Щодо скількості — за кожду національну потребу треба було вести важку політичну боротьбу проти Поляків так, що не йшло заспокоювання національних потреб українського народу рівномірно з їх наростанням, що становило нормальний розвиток українського національного життя. Щодо якості — недостає австрійській Україні саме того, що одно може бути запорукою правильного національного розвитку: політичної автономії, яка робила-б український нарід господарем свого життя на своїй землі.

Так домагання утворення окремого українського краю в Австрії зостає досі не здійснене. Не бачучи в австрійській дійсности виглядів на швидке його здійснення, політичні провідники виставили поки-що програму національної автономії на екстериторіяльній основі, яка мала більші вигляди на здійснення з огляду на те, що її почато заводити і в інших національно-мішаних краях держави. Та й у сім напрямі досягнуто тільки початки: забезпечення числа української репрезентації в австрійському парламенті та в краєвих соїмах Галичини й Буковини: в австрійському парламенті через відповідне територіяльне означення виборчих округів, у краєвих соїмах Галичини й Буковини системою національних курій, — при чім одначе, зокрема в Галичині, де новий закон про соїмову репрезентацію ще не мав часу ввійти в життя, чисельна сила української репрезентації далеко не відповідає демократичному принципowi рівности виборчого права.

Та все-таки австрійський державний лад, роблячи український нарід активним учасником політичного життя конституційної держави на основі національної рівноправности, дав йому змогу розвитку, який перетворив етнографічну масу в націю. Тут український нарід від простого селянина до найвищих верхів інтелігенції живе своїм національним життям: учить ся в своїй школі, звертаєть ся своєю мовою до всіх державних урядів, заспокоює свої культурні потреби своєю газетою та книжкою, проявляє свою громадянську самодіяльність у своїх організаціях, а наскільки недостача політичної автономії стоїть сьому на перешкоді, він, свідомий сього, бореть ся за її здобутте. Словом, в австрійській Україні український нарід бере участь у державнім життю як окрема нація, яка витворює всі вартости суспільного життя в українській національній формі та — наскільки державний лад ставить їй у сім перешкоди — береть ся за повну свободу жити вільним національним життям. Тут Українець не роздвоюєть ся, тільки в усіх

сферах свого життя є Українцем; тут витворив ся український національний тип громадянина, аналогічний до національного типу інших європейських націй.

* * *

Коли порівняємо український національний розвиток в Австрії й Росії, побачимо велику різницю в користь австрійської України. Коли ідеал Кирило-Методіївського Брацтва був радше політичною мрією, ніж реальною політичною програмою, — в австрійській Україні в той самий час побіч такого самого ідеалу самостійности України зродила ся також ідея політичної автономії як реальна програма з усіми виглядами на здійснення. Коли російську Україну як окрему національну одиницю виїнято згід права (1863—1905), — австрійська Україна в той самий час мала змогу будувати своє національне життя в конституційній державі, творити всі вартости новочасного суспільного життя в українській національній формі. Коли російська Україна наслідком революції 1905 р. ледви одержала змогу проявляти національне життя в сфері громадянської самодіяльности, — австрійська Україна здобула в той самий час перші основи національної автономії.

На сю виспість національного розвитку австрійської України клав велику вагу найбільший політичний розум України, Драгоманів, який уважав австрійську Україну саме тим корисною для російської України, що вона живе вищим, західно-європейським політичним життям, а при тім завдяки деякій національній свободі може служити пристановищем національної праці для цілої України, доки зміна політичного ладу в Росії не принесе національної свободи російській Україні.

В дискусіях про українські справи, звязані з поділом України на австрійську й російську, часто звертало ся увагу на невисокий рівень української культури галицького типу. Безперечно, що рівень української культури в Галичині низший від культури інших народів, не тільки західно-європейських, але й найблизших сусідів, Росіян і Поляків. Одначе коли порівняємо Україну австрійську з російською, то порівняння вийде в користь австрійської України. Річ у тім, що тут український нарід живе своїм життям, витворює свою культуру, коли в російській Україні політичний лад не дає жити своїм життям, витворювати своєї культури. В російській Україні окремі одиниці й навіть цілі круги можуть мати вищу культуру від аналогічних кругів в австрійській Україні; одначе та їх вища культура — російська, набута участю в російським культурнім життю; як Українці вони стоять культурно низше від аналогічних кругів в австрійській Україні, бо коли сі живуть культурними вартостями в українській національній формі, в тих культурні вартости в українській національній формі творять тільки якусь часть цілої суми їх культури.

Зазначуючи се, ми не хочемо нікого ані вивисшувати ані понижувати, тільки ствердити об'єктивний стан річей, на який склав ся цілий ряд причин, звязаних з поділом України на австрійську й російську.

Др. М. Лозинський.

Два дні в російській неволі.

То було в другій половині жовтня 1914 р. На дворі стояла чудова осіння погода. Виглядало, начеб на світі панував божий спокій. — Та мов наперекір природному мирови природи було чути час від часу грізні гуки гармат, що наче ті громи пересувалися по хмарах від Карпат на північний схід. Спокійні хлібороби, котрі від віків працювали на батьківській ріллі, підносили тоді боязко руки до неба, просячи в Бога святого спокою...

Се був час пробної офензиви з Карпат у глиб поневоленої Галичини. Австрійська 129-бригада під проводом бригадіера полковника Дрди, до котрого тоді приділено Українських Січових Стрільців, — перейшла з початком жовтня угорську границу. В кожного з нас заворушилися з утіхою серця, зродилися нові надії; — та-ж ми вважали нашу Галичину на все за страчену! З биттем серця та з нервовою гарячкою гналися ми вперед за відвічним ворогом.

По перепалці з козацькою стежею (патрулею) під Сколем і Синевідськом прийшли ми пізно вночі через Корчин до села Крушельниці. Тут сказали нам селяне, що Москалі ще тому два дні вийшли зі села в напрямі до Дрогобича. По однодневнім відпочинку рушили й ми лісами попри село Орів, стараючи ся зійти ся чиме корше з 130-тою бригадою в Стрию.

Та не судило ся. По двох добах безперестанного походу дійшли ми в неділю 24 жовтня до Уличного. Тут нагодували нас мешканці села — ми два дні нічого в роті не мали — та ще й дали стрільцям по хлібови та шматкови сира на дорогу. Обоз був далеко позаду. — По двогодиннім відпочинку рушили ми о 1 годині по полудні до села Голобутова, хоча чи дістати ся ще тої ночі до Стрия. Та під Голобутовом вивязала ся між нами й Москалями коротка, але завзята боротьба всіми родами оружя й тривала до 9 год. в вечері. В понеділок досвіта нам приказано вертати назад до Уличного. Тут ми й переночували, а в вівторок по полудні дістали приказ іти на Дрогобич. Ми перейшли через Доброгостів і прийшли в вечері до Стебника, 5 км. від Дрогобича. — Надпоручник ген. штабу Кватернік велів сотникови Букшованому вибрати десятьох стрільців, котрі перебрані пішли-б на нічні звіді. — Ніхто не знав докладно, де ворог обертаєть ся. — До тих то зголосив ся й я.

Вбравши на себе брудну селянську сорочку, штани, підкочені по коліна, босий, у подертім капелюсі та з батоном у руках, лишив я свій однострій у вдовиці Е. Ш. і прийшов так перед штаб моєї бригади. Задля мого зверхнього вигляду звернули на мене всі увагу й не хотіли спершу вірити, що я однорічник і ще до того й десятник.

Мені припала найтрудніша задача. Піти зараз до Дрогобича, перевірити, чи є там ще Москалі й яка їх сила, та донести про се ще до 2 год. вночі до бригади. Тепер 10 год. — заледви чотири години часу — дорога 5 км. — немає коли зволікати.

Мої товариші розійшли ся також — кождий у свою... Я пустив ся спішно навперед усіх дорогою, перейшов Солець, де стояла полева сторожа австрійських ополченців, а за селом став удавати плач, представляючи слугу, що загубив ся від свого господаря та біжить тепер до міста, чи не відшукає його... В кождій хвилі сподівався я стрічи з Москалями. Перед містом тягнеть ся довга й гарна алея з тополь. Заледви став я при її вході, представив ся моїм очам

грізний вид. Ціле місто ярко освітила червона полумінь, що вибухала десь з його осередка й лизала своїми язиками погідне вечірне повітря. В мені заперло дух. Та по хвилині остовпіння пустив ся я дальше. Обережно перекрадав ся я попри мури новозбудованих „бригідок“ (арештів), що стоять праворуч дороги перед містом, сподіваючи ся з них небезпеки. Одначе глуха тишина залягала просторі залі та брами, тільки тріск огню доходив з міста, а полумінь відбивала ся таємничо в високих вікнах. — Підходячи ближе до міста, старав ся я зловити вухом який небудь знак людського життя, — та дарма! Гробова тишина, — ні собака не брехне. Я став уже на залізничім торі, що перетинає дорогу при вході до міста. Я надслухував... — „Пастой! Кто ідьот?“ — поніс ся різкий голос стійкового салдата, а перед моїми очима блиснув наїжений батнет. Я остовпів! Та рівночасно нагадав собі свою ролю й, заводячи по хлопцячому, став говорити: Пане! я шукаю газди.

— „Якого то газди, — што то газди?“ — спитав салдат нечистою московщиною, — видно, що не була се його матерня мова...

— Та я загубив ся. Газда їхав по сіно до Стебника, ваші жовнірі взяли його з возом і кіньми, а я пішов до дому — до Короста. Та газдиня вибила мене й веліла бігти до міста за газдою. То пустіть мене, пане.

— Здавало ся, що салдат мав добру волю повірити моїм словам, котрі зрозумів, як слід, бо став говорити лагіднійше.

— Де-ж ти тут найдеш хазяїна? Город великий! а далі пробурмотів щось під носом. Я став плакати й трясти ся, нарікаючи на зимно й підіймаючи що хвиля одну ногу. Салдат завів мене до будки на соломі й засвітав в сторону міста.

На голос його свисту причвалали два драгуни й поспитали, що стало ся.

Салдат, указуючи на мене, сказав:

— От хлопчик заблукав ся до нас, — візьміть його з собою, чи не розпитаєте ся дещо!

Один з кінних, молодий, гарний мущина обізвав ся до мене чисто по українськи: А як ти сюди зайшов так пізно нічу?

Одначе не чекаючи відповіді, відвернув ся до товариша й говорив щось по тихо. Мене повели в місто.

— А чи далеко ваші Маляри? запитав так само-ж другий.

Я замість якоїсь відповіді став плакати й трясти ся, на що останній замітив: От, бач, дурнем прокидаєть ся!

Та перший сказав до мене: Ти змерз? Не бій ся, не тряси ся, як осика, нічого тобі не буде. От поведемо до нашого „командера на допрос“, — так говори там тільки святу правду, то й гарні сапанці дістанеш, а ні, — то й різками тебе вибють.

Мене повели до якоїсь камениці на розі двох улиць. Тут один лишив ся зі мною на дорозі а другий пішов до середини.

— „Нельзя впускать, — спить їх благородіє“, — почув ся голос з поверха й їздець вернув з нічим. Мене повели на ринок. Тут стояли салдатські підводи. Мене зоставили під надзором двох салдатів і поїхали. — Здивувався я дуже, що останні про ніщо мене не питали, тільки, гріючи ся коло вогню, розложеного серед улиці, з підозрінням гляділи на мене зпід лоба. Я тряс ся від зимна, сидячи на

вохкім хіднику. Один з моїх сторожів укроїв кусень хліба й, кидаючи мені, буркнув:

— Чого ревеш? бачиш, — нагайка! та свиснув мені над головою. Їж і спи, бо до зорі треба встати!...

Я взяв хліб і став махиально глодати. На ратуші біла друга година... Тепер повинен я бути перед своїм штабом з донесенням...

— По хвилі зняв другий салдат мішок з воза й наставляючи мені, каже: Пхай ноги в мішок, обігрієш ся! І в другий — і в третій — і я трьома мішками обвив собі заkostenілі ноги.

Пропало все! подумав я собі, — повисну завтра на гиялці. Та якийсь внутрішній голос шепче мені заєдно: не трать надії, грай далі ту гірку комедію... — Такі думки снували ся мені по голові, незабаром стало мені трохи теплійше, — вмученне перемогло мене й я, випустивши з рук хліб, кинений мені мов собаці моїм ворогом, заснув глибоким сном на міським тротоарі...

Рано збудив ся я під ударом тяжкої руки. Наді мною стояв той самий салдат, що вбрав мене в три мішки, й говорив, показуючи на хліб на землі: Сукин син, чому не їв хліба? Їж, а то нагайкою дістанеш! — Я відразу пригадав собі все. Безнадійно їв учорашній хліб і чекав, що буде. На моє здивованне подали мені стакан чаю з малинами. Я пив і прислухував ся розмові салдатів.

— То сей стріляв учора? питав один.

— Та де йому до стріляння! — докинув другий.

А що воно за сновиди? ... питав ся третій.

Ледви допив я чай, як прийшов дижурний салдат і забрав мене з собою.

— Шпіон! почув я слово з боку, що так і різнуло мене по серці. Мене привели до „їх високоблагородіє“. Воно пузате та грубе, з медалями на грудях, спитало відразу гостро, стараючи ся говорити по нашому: „Пачему ти, сновиди, ночами шляєш ся?“

Я вдавав, що не розумію, а коли один з офіцерів сказав мені те по українськи, я став оповідати свою звичайну історію, хлипаючи що хвиля. Він зачав засягати в мене вістей про наших, та я вдавав повного невіжу.

Відвести! сказав — і мене повели...

В шкільній залі на перетертій соломі сиділо декілька австрійських полонених. І мене сюди привели. Я сів зараз у кутку й дивив ся на всіх, мов налякана вівця. Один салдат оглядав шолом австрійського драгуна й приговорював, що то „непрахтичноє, дурное, тяжолоє...“ Другий, уже досить старий, завів розмову з австрійським ополченцем. Вони частували ся тютюном, говорили про жінку й дітей, про Карпати, вічне угорське літо... Та про те, що вони оба однакові „кристияне“.

Мені стало так тяжко на серці, що я на правду заплакав. Останній підійшов до мене та спитав: Чого плачеш, хлопче, не бій ся, будеш живий, пустять — й обдарував мене великим червоним яблуком.

Мене стали розпитувати австрійські полонені, звідки я й як тут узяв ся, та я, не зраджуючи ся, повторяв свою історію з господарем. В полудне принесли полоненим повне відро чистої зуши чи борщу, але я не їв, хоч і мене кликали. Через те всі звернули на мене увагу; коли в вечері прийшов дежурний офіцер, він відразу звернув ся до мене та сказав чисто по українськи:

— А ти чому не їси, коли дають?

Я став плакати й нарікати, по що мене тут держать.

— Я хочу до дому, — сказав я з плачем.

— І я хочу до дому, — та не пускають, — сказав, гірко всміхаючи ся, офіцер і спитав нагло:

— А може ти, салдат, Австрієць?

— У нас таких молоденьких немає — обізвав ся один з полонених, що від рана старав ся, бачите, зі мною говорити. Здаєть ся, розумів мене...

— Ну, то я поговорю, тебе пустять, — не бій ся; але їж, коли дають, щоб мама не нарікала, що змарнів у Москалів...

Мені стало легше на душі. Я пішов на своє місце й їв московське яблуко. Деся близько було чути гук гармат і тріскання гранатів. По полудні боротьба стихла.

— Я, не знаючи, чия побіда й що буде завтра, — заснув твердим сном.

— Пробудивши ся в четвер рано, я запримітив незвичайний рух. Салдати збирали ся скоро, на дворі чути було голосні прикави офіцерів, — всі були бадьорі й охочі. Я зрозумів скоро причину їх утіхи... Пригноблений куняв дальше в куті; глядів на вартового в дверях і пригадав собі обіцянку офіцера-Українця вставити ся за мною.

З непевного очікування збудив мене удар обцасів, — я глянув на вартового, — він випростував ся як струна, а в кімнату всунув ся повагом „їх високоблагородіє“... Я рішив ся ще вжити останніх сил удавання; я бачив, що довше так грати не зможу.

Грубий офіцер відразу оглянув ся по залі, а побачивши мене, спитав, як два дні тому:

— „А что, мальчик, как гостили наши салдати?“ А я в плач...

— „Чего ревеш, дурник, я пускаю тя домів — а смотри на будущее, не нада тобі ночами по полям шляєш ся!“ — погрозив пальцем.

— Я став йому дякувати й боржій пустив ся до виходу, — а серце так і калатало з утіхи. В дверях я мимоволі оглянув ся, а коли мій погляд стрівив ся з очима нашого вояка, що вчора несвідомо став у моїй обороні, я мимохіть усміхнув ся, а в нього очі засіяли радістю...

— — — — —

До вечера дістав ся я назад до Стебника та довідав ся, що Австрійці мусіли подати ся за Доброгостів у напрямі Орова. Одного з моїх товаришів-звудунів Москалі повісили в Солецькій діброві... Нерішений сидів я в своїй вдови, роздумуючи над своїм положенням. Попри хату надіхала козацька стежа...

Я перебув ще одну ніч під опікою вдови й її доньки Марусі. Досвіта в п'ятницю я побіг навпростець до Доброгостова, а за мною понесла Маруся мій мундур і кріс, — завити в мішку. Я перебрав ся за Доброгостовом, а прощаючись з щирою дівчиною, дав їй щиро-братній поцілунок вдячності.

Я пустив ся знаною вже мені дорогою на Орів. За два дні, в неділю 31 жовтня, зголосив ся я перед своїм сотником у Синевідську. Коли я оповів йому про свої пригоди, замітив він зовсім поважно:

— Хто зна, чи за ті труди дістанемо гідну нас заплату?...

Картина з мемуара.

Ніч. У повітря ідкий дим угля, дурман соснових дерев і лінива туга Шуманівських мелодій. Питаю себе: — Їсти-б тобі треба, чи заплакати? Голодна, чи самотна? — Го-го! — смієть ся в альпейських пропастях Rübzahl. — Го-го! стугонить вагон і паралельно до лінії овиду, здаєть ся, що летить у гору, щоб у безкраї перетяти тамту пряму собою, по думці фізичної гіпотези. До коліс вагона прилітають юрбою зимові поля — чернозем шнурми вирізуєть ся зпід снігу, мов старинна плахта, в якій Ізраїль молить ся Богу в сабат. Вершечки сосен, що вирости в проваллі, тонесенькими стрілами мають у повітря: протягти-б руку й гилька опинить ся між пальцями. Та вже тунель — й я лечу в якісь дна базальтово-чорних ям, у грозу гір і мою власну, вслухуючи ся півживим серцем у крик невидних коліс.

— Mus mehr woła, mus mehr woła,
Raz dokoła...

скандує там Ясь зі скривавленою грудю з „Весілля“ Виспяньского.

Ах, так, знаю, знаю. Старі рефрени, нові болі. Вагон чогось-то зачеркує пологі, бозилі круги. Він мабуть не може вийти з перетяга своєї власної істоти й танцює серед проблем так само, як я.

Душевне око, як око параноїка, бачить усе, що назначене ледви пунктом, уявлене никлим зником, як саме сонне марево. Усе, що є поза полем нормального зору, все, що не переходить ніколи порога його свідомости, в таку ніч даєть ся йому відчитати скоро та брутално, як через скло відчитуєть тя — бацілі, зате не бачить ся — відкритого паніна й алябастрової Хризіс, — заслуханої в саму себе.

Іду стежечками альпейської оселі й дуже мені тяжко. Мій клунок незручно звязаний, Семмерінг, неспана ніч, боязь перед незнаним, все те — олово. Ще ніч, — але на просторах, де дерева не заслонюють сходу, сіріє. З ниші маленької каплиці глянув на мене якийсь старинний Goetz von Berlichingen: на мраморі, всуненім у стіну, змуршавіла епітафія. Чорні профілі гір, як божа відета, тихим віночком сторожать. Оселя спить. Мої кроки лунають по камені нерівно й болять, — пощотую ся.

Стою на вуглі вулиці. Рапорт. Ожидаю кінця та в старім, трухлім млині, що гуде обіч, шукаю подібности з відомою картиною Золя. Жовнярики стоять рядочком, між ними мій син, виправивши за, говорить.

— Dienstfrei!

Сижу за столом у „Rosenhofi“. Ся назва жорстоко відбігає від правди. Сірий дім, обідраний погано, з густими калюжками на подвірю: нишпорять там качки разом з Сусерль, Гретель і Ганзі.

— Мамо, їжте зі мною жовнярський обід... Мій син розділює страву на бляшані мисочки й очевидно мамі має бути більше. Споримо, говоримо зайві слова, сміємо ся навіть, ділючи на половину червону квасолю. Мій син хвалить, каже, що се кухарь у честь гостя компанії ветругнув обід „першої кляси“. Се вправляє його в сердешній настрій. Сусерль, Гретель і Ганзі дістають по медовому прянику й утікають з ним до своїх качок.

Ходимо обоє по визолочених неясною радістю дорогах. Тепло, Альпи у млі, склони гір наче закидані білими лелічми. Ідемо, взявши ся за руки, й я слухаю.

— То мамо, як я був у Тульці, один старенький Румун приходив до мене що дня. Приносив мені чудове молоко, сир на хрінних листках, заглядав мені в очі, гладив по руках, просив: — Їж мій Фіфі! пий, моє дитя! Я їв, позволяв йому гладити себе по волосю, так обережно й мягко, начеб я був з тонкого скла, та слухав, що його син, зовсім до мене подібний, під Добердо могилку має. А його дочка, як срібло тверда й лискуча, астру мені кинула в вікно, як я їхав. Направду, мамо, як астра лежить на моїй дорозі сей спомин. Потому я летів крізь ліси, що вже боролись зі смертю... На кождім листку я бачив дивовижні, болючі краски, як конкестії на лиці хорого чоловіка. І дівчата співали вечерами — над всяку опись. Ріжні правди ясно висвітлюють ся, як жєнщина співає. Де я се чув? Не тямлю. Я, мамо, під сей спів розумів холітаня Одисея, всю психіку Моряків, котрі йдуть на зустріч Льорелай. Сядьте ближе. Сонце заходить, бачите. Ви поблідли, дайте руки. А вчєра Мурський грав на скрипці Ave-Maria Шубєрта й я нагло відкрив у собі зворушуючу істину, мені хотіло ся кричати з радости, що я все те розумію, що я — людина...

— Сонце заходить, синку.

— Ще година... Сядьте ось у тім великім кріслі, я возьму собі стільчик. Спер ся ліктями об мої коліна... Пам'ятаєте, як я вам читав грецьких клясики? І як ми раювали тоді?

Піднесене в гору лице дуже бліде, звернене до мене профілем дуже чистим. Над устами іскорки золотого пуху. блукає в кутиках тих милих уст трагічна думка й мене прошибає блєск свідомости.

— Господи... шепочу в омертвінню — якже се так? Господи...

— Зовсім — немов я іду крізь рівну мов гебанові чотки алею кипарисів і боюсь тіней, чогось поза тінями... і хочу геть звідси.

— Господи...

Двері не замикають ся. Товариші мого сина. Ранком журили ся, що не їхня мама тут, я стрічала тоді лица якісь темні та дріжучі уста. Тепер не позволяють мому синові йти за нічим. Курити хочеш? — ось тобі! Не клопоч ся, все принесено, тільки ти вже нікуди, будь ласка, не відходь!

Дивлю ся на них. Сини ріжних матерей з галицьких Ghetto, з Гуцульщини, з Альп, знад Адрії. Тужать переді мною:

— Мені тут кава без молока зовсім не смакує... До всього привик, а до того не можу...

— Я пив би солону воду на сніданок — протяжно співає Дальматинець — якби мені на море вернути ся-б колись... Нема в світі краспої над мою Адрію...

— Уже третю ніч не сплю, — так зуби мене болять, не знаю, що вже й робити? А ранком вправи, як паний ходжу...

Моя мама два місяці ані слова не пише. Маленького братчика маю, до гімназії ходив, а тепер — не знаю, чи спроможуть ся. Батько в Сибірі.

— Jak tu psy kasaja — gdyby pani wiedziala! Kiedys tu rozdarl mi reke jakis szympan. I krowy na gorach w kaganicach chodza... Takie wszystko zjadliwe... Zitxae na licy ditocha жура, недостача резинації.

А кругом — каскада сміху. Як концентії на листю дерев. Трухлявий млин скрипить і видно з вікна, як по ступнях чорного колеса зміїними сплетами переливається слизька, огидлива скорбота. Катря Гриневичева.

З поезій Богдана Лепкого.

Напись на стрілецьких гробах.

Лежимо у гробах при дорозі,
Де боролись за справу і впали.
Знаййте, браття, що ми не в тривозі,
А спокійно і гордо конали.

Знайте, браття, що ми не просили
Ані ласки в кою, ні пощади.
Лиш боролись, поки стало сил, —
Се говоримо вам для розради.

І не жаль нам життя молодого,
Що мов квітте буйне не доцвило.
Довго жити, а марно, — що з того?
Скоро й славно умерти — як мило!

То ж не жалуйте нас, не ридайте,
Нас оплакують роси у лузі.
Ви чим скорше до праці ставайте,
Щоб леміш не заржавів при плузі.

Щоб шляхи не покрились терніми
І щоб стіни дорешти не впали,
Щоб не глумив ся ворог над нами,
Що ми даром так славно вмирали.

Стрілець до дівчини.

Як впаду, мила, не тужи,
На гріб самотний прибіжи
З вінком дубовим.

Смуток крий,
Щоб не сміяв ся ворог злий
З сердешніх сліз!

Й пощо грижа?
Дивись хмляють ся збіжжа!
Для тих, що край свій боронити
Пішли, хліб треба розчинити,
Насущний хліб нам.

Скільки з них
Борнею втомлених, трудних
Насилу добреде до хати.
Про всіх іодить ся пам'ятати
Вам, що остались.

Ну ж за коси!
Нім сонце вить ранні роси,
Спішіть у поле!

Нам в могилі
Будуть роботи ваші милі.
І шелест кіс і бреньк сертів,
І той дівочий чистий спів,
Що пташкою над полем вить ся,

Може в могилі нам приснить ся,
Як ясний спомин.

А коли
Пшеницю привезуть воли,
Коли скінчать ся пильні жнива,
Вбирай вінок і будь щаслива!
Я щиро кажу.

Хто глядів
На безпощадний смерти сів,

Той рад би міць життя скріпити
Нам треба не вмирать, а — жити!
То ж, як скінчать ся смерти жнива,
Вбирай вінок і будь щаслива!
Твори життє!

Хтось мене кличе...!

Хтось мене кличе, хтось мене
З тихої хати прич жене.

З тихої хати юнить прич
В поле незнане, в чорну ніч.

Хтось мені шепче: Бачиш, — ліс!
Де твоя шабля, де твій кіс?

Предківську шаблю ржа гризе,
Внук ї на ярмарок везе.

З кіса стріляв до ворон, —
А ворог пре з усіх сторон.

Вже чути зойк, вже видно кнут,
А ти ще тут, а ти ще тут?...!

Хтось мене кличе, хтось мене
З тихої хати прич жене.

Не знаю, хто і звідки ти,
А мушу йти, а мушу йти!

Паліям мира.

За горя море, крови ріки,
За Каїна пекельний чин,
Нехай забудуть вас во віки,
Хай проклене вас рідний син.

Хто біля вашої могили
Переходитиме комель,
Хай скаже: світ весь підпалили
Й огнем пекельним зайнялись.

Український відділ на віденській виставі „Опіка над виселенцями“.

Дня 14 грудня 1915 р. відкрито в Відні виставу, що має подати наглядно образ і вислід діяльності правительства в справі опіки над воєнними виселенцями та втікачами, яких незавидна доля вигнала з країв, наражених на напади ворожих військ.

Вистава містить ся в просторих залах долішньо-австрійського есконтового товариства й обіймає партер і два поверхи. Уладження вистави спочивало в руках секц. радника міністерства внутрішніх справ д-ра Маркета та члена віденської громадської ради д-ра Р. Шварц-Гіллера, український відділ з Імінду приготували й упорядкували др. Галяма, управитель курсів В. Кабаровський і п-ї мец. Бачинська, які не жалують часу й дають радо усні пояснення гостям, що численно відвідують кімнати вистави.

Технічний бік вистави заслугує на гаряче признание. Усюди видно вмілу руку досвідного впорядчика, що не щадив місця та простору, щоб тільки відповідно до свого призначення розмістити величезний матеріал вистави та звернути увагу саме на ті речі, які належало б вирізнити. Немає переповнення та прикрого нагромодження невідповідних предметів, яке бачимо не тільки по наших або провінціальних виставах, але навіть і по деяких віденських музеях. Численні написи й пояснення влекшують надзвичайно користанне з вистави та заступають зовсім недостачу відповідного каталога.

Матеріал вистави розложений по краям і по таборам. Перший поверх займає Долішня Австрія, а зокрема Відень і табори в Імінді, Бруку, Міттерндорфі й Поттендорфі: тут приміщено також вибір робіт п. Аніти Мілер із Відня, які знаємо вже з окремої попередньої вистави, владженої з початком грудня в льокалі при „Stubenring-y“. На другім поверсі містять ся вироби з стирійських, моравських, чеських і ин. таборів. Тому, що табори були поділені по народностях, легко приходить ся слідити національні прикмети виселенців і їх роботу по таборах. Про се інформують зрештою окремі табелі й мапи, на яких зазначено розміщення втікачів у поодиноких краях, національний склад утікачів і їх розділ на краї й табори.

Український відділ на виставці найбільший і найгарніший. Він займає середину та праве крило першого по-

верха й уже самим своїм приміщенням притягає око гостя. Українським виробам присвячені дві великі залі й декілька менших із боку. Стіни відділу прикрашені численними фотографіями, в яких представлені причини втечі та життя в таборах, головню в Імінді. Між образами бачимо фотографії знижених міст і сіл (Горлиць, Чернівців, Перемишля, Львова і т. д.), висаджених мостів (на Дністрі, в Жучці, Івангороді і т. ин.), поворот українських утікачів до спалених осель, загальні види Імінду, знімки з церкви, з площі перед церквою, з церковного уладження, вівтаря й іконостасу, з головної вулиці, з городницького куреу й куреу жіночих робіт, бараки для дівчат, мужеську та жіночу школу й їх уладження, жіночий хор, куре для неграмотних, сирітський дім, бюро посередництва праці, шинок, вправи молодіжи, шпиталь, амбулаторію, купальню, відділ опіки над поліжницями й дітьми, дім для немічних, пожарну сторожу, кофейню, електричну, холодильню, кухні, кімнату та прилади до оббирання бараболі, пекарню, образки з життя (напр. дівчата при вишиванню) і т. ин. Між образами кольоровий портрет австрійського цісаря й образ, котрий представляє церкву та зібраних людей.

У кімнаті, присвяченій зарядови „Помочи для втікачів“ виставлено статистичні та графічні табелі про число втікачів, їх розміщення, запомаганне й видатки, пороблені на бараки, одіж, білле, санітарну поміч, культурні цілі і т. д. Се наче доповненне до загального звідомлення міністерства внутрішніх справ (Staatliche Flüchtlingsfürsorge im Kriege 1914/15, Відень 1915. 3 ц. к. надвірної й державної друкарні. 47 Стор.), з якого виймаю деякі статистичні дати.

Загалом видала держава на виселенців по день 1 жовтня 1915 с. р. понад 140,916.689 К., з того близько 33 міл. корон на сам Відень. Із сеї суми припало на вдержанне виселенців у поодиноких місцевостях Австрії 83,472.614 К., на будову бараків і на вдержанне в бараках 41,652.648 К., на чинші для приміщення втікачів поза бараками 1,014.835 кор., на одіж, білле і т. ин. 11,116.042 кор., на санітарну поміч 3,128.015 кор., на культурні цілі 1,463.872 кор. і на релігійні цілі 83.473 кор. Крім того виплачено залізницям за привезенне виселенців 50 мільонів корон і 64,570.000 К. за перевезенне з одних таборів і місцевостей до инших. Вкінці виплачено ще 6,576.230 кор. коштів за тимчасове приміщення на Угорщині й 6,504.090 К. підмог для тих, що вернули домів.

Число урядових інтервенцій у справі втікачів виносило 5,158.000, з того випадало аж 2,466.571 на Жидів, 1,541.351 на Поляків, 651.758 на Українців, 366.832 на Італійців, 70.468 на Словінців і кільканадцять тисяч на Хорватів, Німців і Волохів. Найвище число виселенців було з початком літа: тепер більша частина повернула домів так, що тільки яких 20% не могло ще вернути до своєї батьківщини. Виселенців розміщено сливе по всіх коронних краях, найбільше-ж у Чехах і на Моравії.

Українців було з днем 1 жовтня коло 45.762. З того 22.217 у Долішній Австрії (коло 18.000 в Імінді), 17.810 у Відні, 2712 (в Редінг коло Вольфсберту) в Каринтії, 1471 на Моравії, 896 в Чехах, 474 в Сирії, 91 в Горішній Австрії, 73 в Країні й 18 у Сольногороді.

В кімнаті заряду „Опіки над утікачами“ приміщено між иншим й „Український Запомоговий Комітет“. На стіні фотографії голови комітету, віцепрезидента Юл. Романчука, членів комітету, членів статистичного відділу, бюро комітету та залі засідань. З боку мапа, зладжена д. Ст. Дармограєм, на якій зазначено при помочи відтінів цеглястої краски, скільки стратили Українці наслідком воєнної еміграції з днем 1 мая 1915 р. в поодиноких галицьких і буковинських повітах. Найбільше убуло людности в перемиськім повіті, з якого виселено понад 25.000 Українців, між 10.000—25.000 стратили повіти Богородчани, Сколе, Турка та Львів.

На окремім столику виставлені гарно вишивані українські теки зі звітками з діяльности, з фотографіями членів управи, взорами формулярів і списками віденської інтелігенції, що користала з запомог Укр. Запомогового Комітету. Заступлені тут побіч Укр. Зап. Комітету також Статистична Комісія та Жіночий Комітет опіки над раненими воєнками.

Український Запомоговий Комітет виставив друковане звітання в більшім числі примірників. У ній зібрано коротко найважніші дати, з яких гостей вистави найбільше цікавитиме частина про запомогання українського шкільництва, а зокрема шкіл і курсів у Імнді, які показали на виставі успіхи своєї роботи. Зі звітання бачимо, що українська еміграція поволі добігає кінця. Коли в маю Комітет видавав тижнево 22.657 К. для 1982 осіб, то з кінцем падолиста спало число запомог на 12.905 тижнево для 927 осіб.

З річами Укр. Запомогового Комітету виставлено й маленьку збірку української літератури в українській, німецькій, чеській і турецькій мові, несповна десять книжечок: між ними „Жовнірські пісні“, Читанка „За Україну“, Кляйнов про українське питання, Грушевський у німецькім перекладі, українське питання Бочковського по чеськи й турецька брошура „Україна й Туреччина“ (вид. „Союзу визволення України“). Не знаю ціли сеї припадкової вистави, але шкода, що вона випала так слабо, бо саме її розглядають гості й не можуть не дійти до сумних вислідів про українську літературу. Впорядчики виставки, що ще й на иншім місці, на ліжку т. зв. хати, розкинули декілька українських видань, а то Кобзарь, Вістник, Свободу й ще декілька дрібничок, повинні були не легковажити сеї справи й дати повну збірку, що відповідала б цілям вистави, напр. збірку т. зв. еміграційної літератури або збірку воєнного письменства або вкінці виставку всіх книжечок про Україну й українське питання. Побіч того могли ще бути окремо видання Заг. Культурної Ради й підручники, вживані в українських школах на еміграції. Зі статистичної залі на право входить ся вже до покоїв, в яких виставлено вироби українських утікачів із Імнду. На се вказують німецькі написи, що в відрізненню від статистичних зіставлень з офіційною назвою „Ruthenen“ признають тільки назву „Україна“ й „український“.

В українській відділі переважають жіночі роботи, що й не диво, бо-ж мушчини або забрані до війська або вислані до робіт. Із виставленої статистичної табелі бачимо, що, хоч Українці втікачі щодо числа аж на третім місці, — їх число по обчисленням статистичної комісії певно не перейшло сто тисяч, — то щодо числа робітників стоять

на першій місці. Українці і з того боку не були тягарем для держави.

Між жіночими й иншими виробами переважають знову вироби шкільних дітей, фахових курсів і дівчат. І хоч переважна частина всіх виставлених предметів вийшла з недосвідних рук звичайної дівчини як вислід однорічного підготовлення, вибивають ся українські вироби на перше місце цілої вистави й дають нове свідоцтво про незвичайну талановитість українського народу на полі мистецтва. Український відділ збігльської вистави — се збірка справдешніх перлин своєрідної штуки та заслугоє на те, щоб на нього звернути загальну увагу. І хто, переглянувши його, перейшов польський і жидівський відділ, той тим більше мусів упевнити ся про його високу артистичну вартість. Український відділ не приніс звичайних, нічим не характеристичних виробів буденного, практичного життя, чим визначають ся инші, неукраїнські відділи. Не бачимо тут ані великих розів, ані практичних меблів, ані мисок, чобіт, солом'яних ходаків, свічників, убрань і т. ин. виробів, які виставлені в польській і жидівській відділі: тільки невелика збірка білля, обуви, підків, як вислід однорічної науки в швальні та шевській і ковальській робітні, вказує на те, що Українці надають ся й до кожної иншої, напр. реміничої роботи. Український відділ дав самі артистичні вироби як вислів ніжної, вражливої, глибоко артистичної душі українського селянина, що серед незавидних обставин переходує старі, традиційні вподобання та з любов'ю й розумінням прикрашує своє невибагливе й тяжке життя мистецькім оточенням, чудовими взірцями, вишивками, малюнками та різьбами. Українець—артист у цілім значінню того слова, артист, що черпає з невичерпаної скарбівні свого духа, мало оглядаючи ся на сучасні вимоги краси й моди. І тому я переконаний, що українська вистава не проміне безслідно: забудуть ся хоценькі ковані вози й нікольє-бурзькі свічники, але лишить ся українська вишивка та мережка.

Вже нині віденська публіка вмисне вибираєть ся оглядати „невидані скарби“. Жіночі фахові круги признають українські вишивки за найкраще, що дала жіноча рука. Пані Анїта Мілер, спеціалістка в жіночих роботах, ставить найвище східно-галицькі, українські вироби, те саме мав я нагоду чути й від заступниць жіночих товариств. Українські вироби звернули вже навіть увагу фахових підприємців і ті заповідають нову балеу й літню моду, легкі (напр. етамінові) сукні з українськими взірцями. Першорядні модні сальони Шлезінгера й Лявфера в Відні поручають уже нові сукні, вироблені в пристосованню та з використанням українських вишивок. Відомий додаток віденського „Fremdenblatt-y“ „Mode und Gesellschaft“ подає в числі з 25 грудня 1915 р. нові взірці суконь на основі матеріалу „Товариства для піднесення мережкових виробів в Австрії“ й оригінальної збірки українських вишивок саме з імндської вистави. Пані К. Патек думає тим задивувати світ і заступити ними паризьку моду. Українські вироби стрічаємо й по фахових часописах моди (Wiener Mode і т. д.).

Українська вистава, яко принагідна, далека до повноти, але прегарна. Замало в ній різьби, замало різноманітності в вишивках, не використано, очевидно ізза недостатчі виселенського матеріалу, деяких місцевих виробів (напр. Поділля, буковинської Гуцульщини, глибоких гірських око-

лиць), не узгляднено писанок, сільських забавок і т. ин., але того, що є, досить, щоб дати приблизний образ про багатство української народної штуки й культури. З усіх дотеперішніх українських вистав подібного змісту зробила на мене Гмінська вистава найкраще вражіння. Немає в ній нічого неприродного, хоч декуди народню штуку пристосовано до вимог хвилі, а є зате багато безпосередности й гармонійної природности, яка робить тим краще вражіння, що — очевидно завдяки вмілому прововоду — кожда дрібниця виконана дуже старанно й чисто. Се дуже велика прикмета виставлених робіт і за те належить ся подяка впорядчикам.

Найбільше місця на виставі присвячено самим вишивкам. Їх тут цілі сотки, одна велика зала не могла їх змістити й вони розставлені ще й у кінцевій залі при вікні, в бічних кімнатах і селянській хаті. Радість бере глядача дивити ся на сі перлини й нікому не знудить ся переглядати виставлені таблиці. Тут невичерпане багатство взорів і красок. Зовсім однакових проб тут не подіблеш, бо навіть дуже назверх схожі розмашні бучацькі або „працовиті“ гуцульські взори показують ся при ближшій розгляді тільки оригінальними відмінами того самого типу або подібної техніки.

Знавець нашої народної штуки найде тут дійсно вдячне поле для розслідув. Жаль тільки, що взірці не впорядковані по областях і що таблиці повітів деколи надто розкинені, бо се утруднює студіювання, хоч з другого боку викликає більше вражіння різнородности. Маємо тут прегарні волинські типи Сокальщини з чорними зображеннями (де попри щиро народні деякі мабуть штучного походження), бачимо проби переходових подільських узорів, стрічаємо товмацькі вишивки, що своїм ніжним синім узором пригадують російсько-українські й можуть уважатися вершком народного смаку. Гори й Підгір'я дають новий ряд вишивок, що яркими красками й характером узору зближують нас до Сходу. Скільщина не тільки антропологічно, але й у вишивках проявляє свою оригінальність, головню в зіставленню красок. Червона краска й зароблення поля вирівнює підгірські та підгірсько-гуцульські вишивки, яркі червоні зображення квітів і галузок дає Надвірнянщина, Богородчанщина й довколишні повіти. Окремо стоять буковинські вишивки з Заставни, як щодо добору численних красок, так і щодо оригінальних, місцями дивних узорів, що переносять глядача під темніше сонце Сходу. І чи можна за короткий час розібрати ся в тім багатстві узорів, що всі мають свою окрему назву та в усіляких формах, відповідно до місцевого смаку (широкі, вузькі, рівні, зубковані, паралельні, комбіновані, груповані і т. д.).

Багатство вишивкового матеріалу велике. Найбільше таблиць з Городенщини, понад 40 (на кожній по декілька взірців), з Товмаччини (понад 30) і Бучаччини (понад 20). Заступлені також повіти: долиньський, турчанський, станиславівський, яворівський, радохівський, богородчанський, зборівський, коломийський, надвірнянський, печеніжинський, калузький, стрийський, скільський, старосамбірський, підгаєцький, жидачівський (7 таблиць), сокальський (6 таблиць), перемиський, перемишлянський, бережанський, городецький, тернопільський й ярославський (сім останніх тільки в відділі шкільних виробів).

Незвичайно цінна та гарна збірка, приміщена в середній кімнаті з боку. Тут уже не взірці, тільки цілі, готові предмети народного строю: сорочки, запаски, фартухи, рукави, фоти, торбинки, дзюбенки, крайки, чепці, бинди, рушники, накривала, переди і т. и. На невеличкім просторі зміщено тут тільки гарного й цікавого, що аж шкода, що сього не можна було розложити краще в більшій й яснійшій кімнаті, де око могло-б лекше спочити та любовати ся. Се-ж просто втіха дивити ся! Поминаючи красу взорів, маємо тут і приклади справді мистецького виконання так, що не хочеть ся вірити, щоб усе те вийшло з руки звичайної, невченої селянки. Матерія з бронзовими взірцями або інша, повішена в середині на стіні по правім боці, яка відтінями тої самої краски наслідуює виглиблену форму, — се-ж архитвори смаку й техніки.

Зокрема треба звернути увагу на оригінальні жупанські сорочки, які різнять ся зовсім від звичайно вживаної форми. Вони розрізані та запинають ся не з переду, а з боку або з заду й визначають ся старанно морщеним і збираним ковніром і такимиж рукавами, на яких миготять білі або кольорові вишивки. Вживають їх у Галичині тільки в глухій бойківській куті коло Лавочного й Жупаня в зв'язі з подібними формами, зганими на Угорщині, причім навіть на так невеликій простороні заховало ся аж декілька відмін того типу. На такі сорочки можуть собі дозволити тільки в горах, де жінки мають більше вільного часу.

Між иншим подибуємо в тім відділі й більшу збірку герданіків, які крім сеї гуцульської назви східного походження згані теж під назвою селянок і драбинок і залюбки носять ся гірськими красунями в противенстві до долів, де більш улюблені коралі й пацьорки. Гмінська збірка гарна та загально подобається. Побіч поєдинчих узорів зужито до селянства й вишивкових узорів, викликаючи тим далеко кращі ефекти. Особливе вражіння викликають мініатюрні селянки, що вимагають при роботі великої зручности. Усіх їх буде на виставі під сотку. Далекі більша збірка, приміщена між роботами молодіжи, де вибивається особливо один гердан ніжним використанням і зіставленням красок зеленкуватої, голубої й рожевої.

Дармовіси менше гарні й не всюди рівно старанні. Побіч плоскої роботи стрічаємо й декілька взірців у формі шнурів, які особливо залюбки вживають ся в полудневій Буковині.

Третім притягаючим пунктом — се т. зв. селянська хата. Вона не дає нам, правда, образу нашої сільської хати, але містить за те деякі її характеристичні частини з використанням місця для виставлення инших, нехатніх предметів. Із хатніх предметів поставлено тут ліжко з колицкою, скриню, лаву, стільці, мисник і лижник, усе мальоване на зеленкувато з квітовими та звіздяними прикрасами. Під вікнами квіти, на стіні килим коло ліжка з деревляним, різьбленим хрестом, топірці, святі образи, дзюбенка, над скринєю в лижниках деревляні ложки й вилки, в миснику поливана миса, дзбанок і деревляний, різьблений і викладаний таріль. Велика тарілька, на якій вирізано обійсте на тлі гір, довкола обведене синьо-цеглястим орнаментом, прикрашує деревляну стіну, на якій біжить по під стелю вишивковий зорець. Над вікнами рушники, перед від публіки прислонений прегарними заслонами. Ліжко закрито виши-

ваним простиралом, на ньому подушки з прегарними вишивками трьома красками: синьою, червоною й чорною.

У кімнаті чотири убрані ляльки: одна в так зв. український національний стрій з плахтою, друга в покутський стрій (з фатою й дзьобенкою), третя в ношу з околиць Перемішля з гарним фартухом, старанно вишиваною сорочкою з викладаним ковнірцем у квітові взори, й четверта в буковинський стрій з шалінової матерії з прегарними рукавами, вишиваними комбінативно при помочи перелок. З виїмкою першої ляльки підбрані добре, далеко краще, ніж маленькі ляльки, виставлені по другім боці в збірці Аніти Мілер: дрібні хиби можна простити, бо-ж се на Імідській виставі випадкові предмети, які певно приходило ся окремо збирати.

Велика й мала кімната побіч „хати“ зайняті предметами, що зроблені руками школярів і школярок. Очевидно й тут львина частина припадає на жіночі вироби, які й тому розміщено в великій кінцевій залі.

Як на вислід однорічної науки можуть вони викликати справдешній подив: зложили ся на те талановитість учениць і щира праця вчителів. Бачимо тут пристосованне народнього мистецтва до практичного вжитку, прегарні рушники, сорочки, хустинки, фартухи, накривала, торбинки,

ґарнітури до кави і т. ин., що зрештою від декількох літ зачало собі вже здобувати право горожанства не тільки в краю, але й поза границями, завдяки заходам черновецької „Жіночої Громади“ й буковинського красового базару (вистави в Чернівцях, Коломиї, Відні, Газі). Виставлені вишивані блюзки велять надіяти ся, що практичне використання вишивок для жіночої моди може мати гарну будучину. Одначе з зрозумілих причин той бік вистави найслабше заступлений.

Різьбарський відділ, уміщений в окремій кімнаті, не дає, правда, правдивого розуміння про красу нашої різби, але представляєть ся куди краще, ніж подільський польський відділ. Особливо гарно зроблені скриньки з матового дерева з нарізваними й набиваними взорами. Виставлено також збірку тарелів, ліній, ножів, топірців, притискачів і зеркал тай оригінальний деревляний обеліск з написом „Свому Кобзареві збігці українські в Іміді 1914—1915. 27. VI.“ і з гербом Галичини та підписом „Боріте ся — поборете.“

Загалом вистава робить дуже гарне вражінне й притягає чужих гостей. Комітетови, що завдав собі стільки труду, щоб вивести в світ красу наших національних виробів, належить ся щире признанне. *Др. Зенон Кузеля.*

Історія трагічної дурноти.

Дарданельський похід почвїрного порозуміння, котрий мав увінчати ся сфорсованнем дарданельського просмику й зайняттям Царгороду, а покінчив ся соромною невдачею, назвала англійська велика газета „Дель-мель“ „історією трагічної дурноти“. Цікаво, що й наша популярна поговорка звязує з Дарданелями, зглядно з „дарданельським ослом“ такий високий ступень нерозуму, що сим висловом характеризує повне безголове. І справді крім свідoctва повного безголова та крім величезних утрат у людях і матеріалі не осягнула англійсько-французька експедиція на Дарданелі нічого!

Англійський державний підсекретарь подав до відома парламентови, що самі Англійці потерпіли в Дарданелях такі втрати:

	офіцерів,	вояків	разом
вбитих	1679	23.670	25.349
ранених	2969	72.222	75.191
пропавших	337	12.116	12.453
хорих, що відійшли до шпиталів			96.683
		разом . . .	209.675

Отсе страшне число представляє тільки англійські втрати по день 11 грудня 1915. Числа втрат французької армії не знаємо, бо французька воєнна управа не подає, як відомо, до публичного відома втрат своєї армії. Окрім утрат у людях понесли Англія та Франція ще значні втрати в кораблях. Пригадаймо, що під Дарданелями затонули: французький панцирник Буве, англійські: Зуфрен, Іррезістібль, Тріумф, Масетік, Окєян і Голіят, пішов на дно російський Пантелеймон, а девять лінійних англійських кораблів дізнали дня 6 квітня таких важких ушкоджень, що з тяжкою бідою дотягнуто їх до захистного заливу, де треба їх сливе наново перебудувувати.

Цілих десять місяців висилувала англійсько-французька армія в Дарданелях всю свою енергію, силу й інтелігенцію,

щоб заволодіти півостровом Галіполі й відти опанувати дарданельський просмик. Ще в літку заповідав англійський премієр міністрів прилюдно в парламенті, що дарданельська армія всього одним тижнем відділена від побіди. Від тої пори минув не один тиждень, але цілі місяці, та скічило ся на тім, що дарданельська армія почвїрного порозуміння мусіла подати ся на самий полудневий кінчик острова Галіполі.

В ночі на 19 грудня та в дальших двох днях виперла турецька армія під проводом німецького генерала пільного маршалка Лімана фон Зандере англійські війська з їхніх становищ біля Анафорта й Арі Бурну, зайнятих 7 серпня по висадженню англійських військ у Сувлябай на Галіпольську сушу.

Сеї похід узад старав ся англійський премієр прикрасити зручним викрутом, буцім-то він довершив ся не під напором турецьких побід, але був впливом самостійної постанови, на основі наочних спостережень Кіченера та Монро, котрі недавно тому особисто оглядали сеї воєнний терен. Оба сі англійські генерали мали прийти до висновку, що вистане вдержати англійське військо на крайчику Галіполі біля Седіль Бару, бо відси замкнеть ся турецькій флоті вплив на Егейське море! — Як страшно змаліли цілі англійського воєнного підприємства в Дарданелях! Замість свобідного перепливу через дарданельський просмик, замість опановання Царгороду — замкнення турецької флотії в Дарданелях! Се таке смішне, що навіть дарданельському звіряткови з нашої поговорки мусить робити ся смішно. Сі викрути англійського премієра стануть ще в виразнійшій світлі, як пригадаємо, що при своїм „добровільнім“ відвороті зпід Анафорта й Арі Бурну англійська армія втратила десять тяжких гармат і величезну скількість ріжного дрібного оружя, амуніції, засобів поживи і т. п.

Та сим разом не ходить нам про воєнні втрати, а про політичне значінне відвороту почвїрного порозуміння від

Дарданелів і зхід Царгороду. Мусимо ствердити, що в мілітарній невдачі англійсько-французьких військ на Галіполі — лежить великанська політична невдача Росії. В теперішній світовій війні Росія, як звісно, вибирала ся досягнути два величезні здобутки: Галичину й Константинопіль. Літня офензива союзних армій знад Дунайця по Серет вирвала з рук Росії Галичину, груднева офензива турецьких військ на Галіполі вбила російські надії на Константинопіль.

Коли розпочав ся похід почвірного порозуміння на Дарданелі, здавало ся російським політикам, що Константинопіль упаде їм у жменю як доспіла грушка. Тоді то розв'язали ся їм язика й один по другім заговорили про Царгород як про щось таке, що вже завтра буде в їх власти. Провідник кадетів Мілюков назвав Дарданелі й Константинопіль найважнішою й найбільше життєвою воєнною метою Росії, октябрист Ковалевський висловив ся, що Константинопіль се замок і ключ російської хати, член державжавної Ради Гурко заявив, що Росія ніколи не стерпить того, щоби Царгород і Дарданелі не були в російських руках, Львов і Савенко добачили в зайняттю Царгороду історичну культурно-господарську місію Росії, а октябрист Шидловський проголосив урочисте залятте, що без здобуття Царгороду немає для Росії мови про мир.

Але не тільки самі говірливі російські політики висловлювали свою певну віру в зайняття Царгороду, а також цілий господарський російський світ рахував на свобідний переїзд Дарданелями як на щось, що дуже скоро наступить. Великі торговці збіжа заповнили всі збіжєві маґазини в пристанях Чорного моря, звізши туди всі засоби збіжа з Росії. Весь сирій матеріал, який Росія вивозить у західну Европу, зібрано на берегах Чорного моря. Міліоновим вкладом побудовано нові маґазини, приготовлено велику торговельну флоту, пороблено контракти достав з західною Европою — все в дожданню, що ось-ось Дарданелі відчинять ся, пропустять з Росії нагромаджений сирівець і зруйнований російський торговельний білянс поставлять на ноги.

Відчиненне Дарданелів було також для мілітарних російських обчислень дошкою ратунку, на котрій сподівала ся Росія виплинути на верх і на воєнним полі. Раховано напевно, що через Дарданелі вплине в Росію такий значний

засіб амуніції від західно-європейських союзників, що Росія зможе розпочати нову офензиву. Отсі всі надії — на політичний престиж, господарські користи, мілітарні успіхи — пішли на марно.

Почвірне порозумінне рахувало, що здобувши Царгород, загінотизує блиском побіди цілий Балкан і пірве його в воєнну заверуху по своїй стороні. Рахувало й на те, що впадок Константинополя розторощить Туреччину й відкриє почвірному порозумінню широку браму в музулманський світ.

Вийшло инакше. Фортів Константинополя не досягнуло ані одно стрільно почвірного порозуміння, через Дарданелі не пересмикнув ся ані один її корабель. Англійська армія мусіла подати ся на сам крайчик Галіполі, а слідом за сим, бачучи дарданельські невдачі, Болгарія стала по стороні центральних держав і самостійна Сербія зникла наразі з європейської карти. Греція зберігає неутральність, а останні вибори до парламенту в Атенах змели з політичної арени партію Веніцельоса, що хотів Грецію запрягти до воза почвірного порозуміння. В музулманські племена вступила нова сила, нові надії.

Підбадьорена успіхами над дарданельським просмиком турецька армія осягнула світлу побіду над англійськими військами в Мезопотамії. Німецький пільний маршалок Гольц розбив на чолі турецької армії під Ктезифоном англійську мезопотамську армію та приневолив її до поспішного відвороту над Евфрат.

В протягу девяти неділь нестало Сербії! Сполучені армії німецька, австро-угорська й болгарська виперли сербські війська. Арабські племена Сенусів виперли Англійців з Солуму, на границі межі англійським Єгиптом й італійською Церенаїкою, зайняли поважні шматки з одного боку англійських, з другого італійських земель, обсадили пас морського побережжя та, маючи багато гармат і машинових крісів, приготавлиють похід у долину Нілю.

Чи можна супроти того всього дивувати ся, що англійські парламентаристи й англійська преса попали в лют, що накинули ся на правительство з безпощадною критикою, що авантурничу виправу на Царгород і Дарданелі назвали „трагічною дурнотою“?

В. Темницький.

Змаганне до миру в Росії.

Росія, як відомо, є країною в вищій мірі „оригінальною“. Ліберали й деяка частина соціалістів там усе ще галасує за війну, але в консервативних кругах починає вже пробуджувати ся свідомість того, що Росія сю війну вже програла й повинна скінчити її можливо найскорше. Мирові тенденції крайнього правого крила російських консервативів яскраво виявили ся на останнім зїзді монархістів. Се констатує й націоналістичний „Кієвлянин“, запитуючи: „Чому Щегловітова, а не когось иншого вибрано головою на зїзді монархістів?“ і гадає, що відповіді на се треба шукати в германофільстві чорної сотні. Відомо прецінь, що Щегловітов, ще бувши міністром, казав, що він властиво не розуміє, чому Росії воювати з Німеччиною. Тойж думки був і бувший міністер внутрішніх справ Маклаков. Немає жадного сумніву, що їх незрозумінне війни відбуло тепер зовсім певну еволюцію. Але тепер вони вже не самі...“

Противоєнне становище крайніх правих, аргументує їх проводирь — Глинка в „Земщині“ тим робом: „Щасливі й нещасливі війни все викликали в Росії революцію“, — пише Глинка, котрого „Русское Слово“ обвинувачує в тім, що

він держить ся тихже поглядів на війну, що й Щегловітов і Маклаков. А далі продовжує: „Після щасливого походу проти Наполеона в нас почало ся підготованне змови проти власти царя й вибухло повстанне декабристів... Після нещасливої війни 1885 р., яка примусила нас до паризького договору, котрий був пониженнем для нас, почала ся змова проти царя-визволителя. А через три роки після побідного походу 1887-8 р. кров царя-мученика зачервоніла на камінях вулиці“.

Немає жадного сумніву, що чорня сотня починає мирову пропаґанду з таємного одобрення російського правительства. На якусь опозицію проти правительства крайні праві зовсім не здатні. Вони більші монархісти, ніж сам монарх не тільки тому, що належать переважно до класи дідичів, інтересів якої правительство так старанно береже, а й через те, що правительство платить їм добре за їхній „патріотизм“. Тривкий звязок монархістів з сучасним правительством Росії вказує зрештою дуже яскраво й те, що на їх зїзді з'явив ся заступник Хвостова Беляєв і врочисто передав зїздови

привіт свого патрона. Врочиста заява Сазонова в економічній комісії Думи про те, що Росія провадитиме війну доти, доки не зломить ся мілітарна сила Німеччини, нікого не може здурити. Заявити відкрито, що настала крайня пора скінчити почату Росією криваву авантуру, Сазонов не може, боючи ся завеликого обурення російських „ліберальних“ імперіялістів й англійських кредиторів. Але правитель-ство безперечно починає вже через своїх консервативних агентів підготовлювати настрої для зроблення миру. Й немає жадного сумніву, що слова про мир, сказані навіть непопулярними чорносотенцями з доручення непопулярного правитель-ства, з одушевленням стрінуть широкі маси російської людности. До війни єї маси, а зокрема селянські маси, ставили ся досить байдуже, але проти дорожні й недостачі засобів поживи починають рішуче протестувати. Самі росій-

ські ліберали чудесно знають, що нарід війни вже давно не хоче. Відомий російський письменник Н. Бердяєв пише напр. у „Віржевих Ведомостях“, „що небезпека з боку ворога ра-нійше більше підносила дух російського громадянства, ніж тепер... Ми живемо — пише він, — під страхом кризи в доставі засобів поживи. Заосмотреннем засобами поживи інтересують ся тепер значно більше ніж війною. Про дрова, цукор і муку говорять тепер більше ніж про війну, бої, атаки“... Та не зважаючи на се, затуманені своїм шовіні-стичним імперіялізмом російські ліберали агітують далі за продовженням війни. Наслідком сього може бути, що й поразка Росії не принесе її горожанам ліберальних реформ, а навідворіт зміцнить консервативні партії, що перші починають говорити за мир, так бажаний масам російського народу.

М. Троцький.

Німецька преса про українську справу.

• Мюнхенський тижневник „März“ помістив у чч. 37—42 (в вересні й жовтні) економічну працю відомого німецького економіста, проф. Л. Брентано, п. з. „Німеччина й Австро-Угорщина“. В сій студії, присвяченій економічним питанням центральних держав, обговорює автор між иншим економічне значіння України для Німеччини. — В часописи „Heide Zeitung“ з д. 9 жовтня появилася про українську справу стаття п. з. „Найслабше місце Росії“, про яку була вже мова в попередніх оглядах з нагоди її поміщення в „Coblener Zeitung“ з д. 13 жовтня. — Швейцарська часопис „Baseler Zeitung“ з д. 4 і 5 жовтня приносить звіт-домлення з відчиту, виголошеного в вересні в Берліні Павлом Рорбахом про зайняті російські землі, в яким прелегент порушив теж українське питання.

Мюнхенський місячник „Hochland“ приносить у жовтневім зошиті статтю саксонського князя Івана Юрія п. з. „У відбитім Львові“. Автор подає свої вражіння з побуту у Львові й описує між иншим катедру св. Юра та Волоську церкву. — З давніших голосів занотувати треба ще статтю в часописи „Neues Wiener Journal“ з д. 19 липня п. з. „Галичина як воєнний терен у середніх віках“. У статі подані ввіймки з німецької брошури д-ра Ст. Томашівського „Політичне значіння Галичини“.

В рубриці інформаційних статей про відносини на українським воєнним терені треба згадати ще такі статі: Царгородська часопись „Osmanischer Lloyd“ з д. 1 жовтня приносить передрук згадуваної в попередніх оглядах статі п. з. „Україна, новий воєнний терен“. — Часопись „Pester Lloyd“ з д. 5 жовтня приносить у фейлетоні статтю унів. професора д-ра Гайнріха Марцаліка п. з. „Дещо з історії воєнного терену“. Автор вказує на тісні історичні звязки, які лучать Угорщину з землями на півночі від Карпат, і дає нарис історії відносин Угорщини до галицько-володимирського князівства. — Берлінська часопись „Vossische Zeitung“ помістила д. 5 жовтня статтю д-ра Германа Фрідемана п. з. „Серед болот“, а д. 13 жовтня статтю п. з. „Болотами над Припечю“. В обох статях описує автор природу й населення болотистих околиць у мінській губернії. — Часопись „Neues Pester Journal“ з д. 5 жовтня подає в статі п. з. „Волинь“ відомости про географічні й національні відносини в волинській губернії. — Та сама часопись подає в числі з д. 19 жовтня п. з. „Через Карпати й Галичину“ звіт-домлення з відчиту норвезького письменника Ааге Маделюнта, виголошеного в Будапешті. Автор, який перебув сам зимову кампанію в Карпатах, подає в сім відчиті свої спостереження також щодо українського населення та підносить між иншим його лояльність супротив Австрії. — Часопись „Pester Lloyd“ приносить д. 17 жовтня допис воєнного кореспондента п. з. „Серед болот над Припечю“ та три замітки про Волинь п. з. „На Волині“ в числах з 25, 26 і 27 жовтня. — Опис відносин на Волині подає також віденська часопись „Die Zeit“ з д. 28 жовтня в фейлетоні п. з. „Волинь“. — В ілюстрованім

додатку до берлінської „Vossische Zeitung“ з д. 3 жовтня находимо з тої самої області статтю п. з. „Мальовнича Західна Росія“, ілюстровану численними знімками з Волині. — Дрібніші замітки про український воєнний терен помістили крім того ілюстровані часописи: „Illustrierte Familien-Zeitung“ в чч. 42, 43 і 44, „Der Welt-Spiegel“ (додаток до „Berliner Tageblatt“) в чч. 80 і 82, „Wiener Bilder“ „Das Interessante Blatt“, „Oesterreichs Illustrierte Zeitung“ в чч. 3, 4 і 5, „Über Land und Meer“ (Берлін), „Das Buch für Alle“, „Leipziger Illustrierte Zeitung“ й ин. — Деякі відомости про відросини на східнім терені, українське населення й ин. приносять часописи: „Dresdener Zeitung“ з д. 17 жовтня в статі д-ра Даммерта п. з. „Серед німецьких військ на Сході“, „Berliner Tageblatt“ з д. 9 жовтня в дописи Вебера п. з. „На кінці східного фронту“, „Vossische Zeitung“ з д. 19 жовтня в дописи Рода-Рода п. з. „Воєнні образки зі Сходу“, „Tägliche Rundschau“ (Берлін) в дописи Е. Ерцена п. з. „Ми на селі“.

Останніми часами приносить німецька преса багато статей і заміток про нужду серед збігців з українського воєнного терену, що тиняють ся тепер без захисту в глибині Росії. Так часопись „Berliner Morgenzeitung“ з д. 15 жовтня приносить п. з. „Терпіння російських збігців“ переклад статі Петра Ашевської з „Русского Слова“ про страшне положення збігців. Автор наводить м. ин. свою розмову з одним збігцем-Українцем, якого wraz з иншими насильно вивезено з його села, невідомо, куди й пощо. — Часопись „Frankfurter Zeitung“ з д. 20 жовтня згадує в статі п. з. „Нужда серед російських збігців“ про нещасну долю українських мужиків з Галичини, забраних насильно Москалями при відвороті з Галичини. — В статі п. з. „Російські голоси про нужду в Росії“, поміщеній д. 14 вересня в „Reichspost“, подає автор, Володимир Калинович, голоси російської преси про положення збігців на Волині. — Той самий автор помістив д. 27 жовтня в тійже часописі статтю п. з. „Збігці в Росії“ про долю примусово виселеного населення східної Галичини й Волині. Ту саму справу порушує В. Калинович у статі п. з. „Зростаюче поважне положення в Росії“, поміщеній в „Reichspost“ з д. 30 жовтня.

Віденська часопись „Deutsches Volksblatt“ з д. 29 жовтня помістила в фейлетоні статтю Каміля Морґана п. з. „Російські козаки“, в якій, як звичайно, хибно помішана історична українська козаччина з теперішньою підпорою російського царату. — Празька „Bohemia“ з д. 14 жовтня помістила белетристичний нарис пера Германа Ваґнера п. з. „Оборонець чесноти“. В новелі змальований гумористичний епізод з часів російської інвазії в Галичині, як то українські мужики перехитрили російського офіцера. — Низку відомостей про положення на російській Україні приносить у берлінській часописі „Germania“ з д. 25 вересня стаття п. з. „Зростаюче невдоволення Українців у Росії“. Стаття говорить про депутацію російських Укра-

інців у міністра гр. Ігнатієва в справі укр. школи та подає зміст статі б. редактора „Ради“ Матушевського, поміщеної в „Біржевих Ведомостях“ у справі укр. культурних домагань. По думці автора статі допущення російськими властями публичного виставлення сих домагань, мовчанка чорносотенної преси та прийняття до програми думського блоку жадання привернення укр. преси є знаком, що теперішнім політичним керманічам Росії керма вихоплюють ся з рук. — Про згадану вище українську депутацію подали замітку м. ин. часописи: „Neues 8-Uhr Blatt“ (Відень) з д. 22 вересня п. з. „Жадання Українців у Росії“, „Bulgarische Handelszeitung“ (Софія) з д. 25 і 27 вересня п. з. „Українські справи“. — Про положення російських Українців з приводу дебат у думі приносить віденська часопись „Sonn-und Montagszeitung“ з д. 20 вересня замітку п. з. „Засуджені на мовчанку Українці“. — Часопись „Reichspost“ з д. 29 вересня приносить у статі п. з. „Ворожай для Росії рух на Волині й на Поділлі“, переклад з першого львівського числа відновленої „Свободи“ статі про положення на Україні. — „Neues Wiener Journal“ з д. 15 вересня подає в статі п. з. „Нечуване переслідування української преси“ переклад звітлення з „Речі“ про інтерпеляцію в думі в справі української преси. — Часопись „Sarajevoer Tagblatt“ з д. 23 вересня приносить у статі п. з. „Внутрішнє політичне положення в Росії“ розмову редактора стокгольмської часописи „Dagens Nyheter“ з визначними російськими політиками про положення в Росії та про український рух.

З приводу річниці участі Українських Січових Стрільців у світовій війні помістив віденський ілюстрований тижневик „Wiener Bilder“ з дня 26 вересня статю п. з. „Рік Українського легіону“. В статі підносять ся хоробрість Укр. Стрільців й їх заслуги головню на полі розвідної служби, які зєднали їм почесну назву „очей й вух армії“. До статі додано вісім фотографічних знімків з портретами стрілецьких начальників і сценами з життя Стрільців. Часопись „Reichspost“ з дня 30 жовтня подає в статі п. з. „Моя втеча до Персії“ оповідання січового стрільця Василя Байдака, який утік з російського полону та по піврічній подорожі через Багдад—Царгород—Софію дістав ся назад до Австрії. — Часопись „Illustriertes Wiener Extrablatt“ з дня 24 жовтня подає п. з. „Жінка кадет-аспірантом“ замітку про укр. стрілицю Олену Кузівну. До замітки доданий їй портрет. — Віденська ілюстрована часопись „Illustriertes Bade-Blatt“ з дня 28 жовтня подає портрет Софії Галечко з підписом: „Львівська студентка Софія Галечко як фельдфебель легіону українських добровольців над Стрипою“. — Часопись „Berliner Illustrierte Zeitung“ з дня 19 вересня приносить фотогра-

фічну знімку стрілиць Софії Галечко й Анни Дмитерко з підписом: „Хоробрі жінки: Українки, які борються ся в австро-угорській армії в рядах легіону добровольців“.

Відповідь австрійського цісаря на привітну телеграму У. С. С. з нагоди вступлення в другий рік боротьби подали м. ин. часописи: „Die Zeit“ з дня 1 жовтня, „Neues Wiener Journal“ з дня 1 жовтня, „Bohemia“ (Прага) з дня 2 жовтня, „Neues Pester Journal“ з дня 1 жовтня, „Union“ (Прага) з дня 1 жовтня, „Budapester Tagblatt“ з дня 2 жовтня. — Привітні телеграми У. С. С. з тої самої нагоди до австрійського наслідника престоло й архикн. Фридриха та відповіді на них подали: „Reichspost“ з дня 9 жовтня „Illustriertes Wiener Extrablatt“ з дня 5 жовтня, „Bohemia“ з дня 5 жовтня, „Silesia“ (Тешин) з дня 6 жовтня. — Дрібні замітки про гуцульських добровольців помістили часописи: „Reichspost“ з д. 23 жовтня, „Neues Wiener Journal“ з дня 17 жовтня, „Neue Freie Presse“ з д. 21 жовтня, „Pester Lloyd“ з д. 1 жовтня.

Звідомлення з засідання Загальної Укр. Ради з д. 11-го вересня подали дня 14 або 15 вересня часописи: „Reichspost“, „Die Zeit“, „Oesterreichische Volkszeitung“ (Відень), „Illustriertes Wiener Extrablatt“, „Ostdeutsche Rundschau“ (Відень), „Neuigkeits-Weltblatt“ (Відень), „Fremdenblatt“, „Neues Wiener Tagblatt“, „Neue Freie Presse“, „Union“ (Прага).

Про український „Національний Музей“ у Львові помістили статейки часописи: „Pester Lloyd“ з д. 25 жовтня, „Ostsee Zeitung“ (Штетин) з дня 21 жовтня, „Weser Zeitung“ (Бремен) з дня 23 жовтня.

З бібліографічних рецензій і заміток занотувати треба замітки про чч. 1 й 2 часописи „La Revue Ukrainienne“ в часописях „Rumänischer Lloyd“ (Букарешт) з дня 10 вересня й 21 жовтня, „Die Umschau“ (Франкфурт н. Майном) з дня 4 вересня, часопись „Reichspost“ з дня 19 жовтня подала замітку про „Українische Rundschau“, урядова „Wiener Zeitung“ з дня 19 вересня замітку про німецьку брошуру д-ра Евгена Левицького „Україна, Українці й інтереси Німеччини“, „Frick's Rundschau“ (Відень) з дня 20 вересня про брошуру д-ра Ст. Рудницького „Україна й Українці“, „Rheinisch-Westphalische Zeitung“ (Ессен) з дня 20-го жовтня про брошури Р. Штібе: „Україна й її відносини до османської держави“. Віденський жидівський журнал „Jüdische Korrespondenz“ з дня 11 жовтня помістила рецензію брошури д-ра Ст. Томашівського п. з. „Політичне значіння Галичини“.*)

*) Також: „Neue Zürcher Zeitung“, „Grazer Volksblatt“, „Strefleurs Militärsblatt“ (Ред.).

Вісти.

Лист з Льозанни.

Англійська цензура не перепускає до Англії „Revue Ukrainienne“ для приватних осіб і редакцій. Дістають в Англії „R. U.“ тільки члени обох посольських палат, кореспонденція яких не підлягає цензурі. Італія завернула не тільки припущення „R. U.“, що висилались до Італії, але не перепустила жадного примірника до Греції. Французька цензура милосердніша щодо „R. U.“, натомісць задержує аж до кінця війни кореспонденцію до Америки. Деякі знайомі одержали про се повідомлення з швайцарської пошти. Загалом комунікація з Америкою з Швайцарії сливе не можлива, в кождім разі трудніша, ніж з Австрії. Швайцарські часописи багато пишуть про останні з'їзд цісарів і звязують з ним корисне для Поляків полагодженне справи Польщі. Є підозрінне, що статі інспіровані Поляками в тій цілі, щоб заставити офіційальні чинники забрати голос у сій справі як в Австрії, так і в Німеччині! В усякім разі щось мусить бути на річи, бо серед польської еміграції настрої не кепський, з своїх надій не резигнують. А.

Школи для втікачів у рідній мові.

Міністер народньої просвіти, гр. П. Ігнатєв, звернув ся 12 падолиста с. р. до кураторів шкільних округ з окремим циркуляром, в яким, — пригадуючи попередній циркуляр з 31 липня про дозвіл організувати школи для втікачів й інородців по національностях з наукою матірної мови й віри та покликуючи до того відповідних учителів, — доповнює його рішенням, що школи, відкриті хвилево для дітей втікачів, можуть існувати далі з усіми прикметами щодо мови викладу, порядку науки і т. д., про котрі говорить ся в законах, що обовязують у тих місцевостях, звідки прийшли втікачі. Се пригадуєть ся з огляду на те, що місцеві власти дуже часто не дозволяють у таких школах для втікачів заводити науку в рідній мові школярів.

Ще не кінець переселенському рухови.

Хоч евакуаційний рух у Росії сливе скінчив ся та переніс ся в середній і північній частині воєнної лінії далеко на схід, то на Україні він усе ще не втихас. Київські ча-

сописі день у день через цілий падолист згадують про значні гурти українських утікачів з Поділля, Волині, Холмщини та Підляся, що перепливають через Київ і шукають далі постійного пристановища. Сі гурти бувають ще доволі численні та складають ся не раз і з тисячі осіб, винищених довгою, не раз 2—3 місячною дорогою. 26 падолиста прибуло напр. до Києва 840 душ з околиць Чарторийська, а з ними цілий гурт утікачів із холмської губернії.

Діточа смертність серед утікачів у Росії.

Кореспондент „Нов-ого Времени“, змальовуючи положення втікачів на Волзі, пише: „Оклад утікачів значно змінив ся. Між ними тепер дуже мало дітей. При втечі втікачів з їх рідних місг дітей було більше ніж дорослих. У дорозі діти повмирали. Діточими могилами засіяні всі шляхи, по яких посували ся втікачі. Тепер дітей у віці між 1—7—8 років серед утікачів, яких ми бачили на Волзі, сливе зовсім немає“.

Головновповномочені в справах утікачів.

Відповідно до предложення міністра внутрішніх справ А. Хвостова заведено в Росії 12 районів для справ утікачів і затверджено головновповномочених. На українські території припадають райони: шостий для курської й воронізької губернії таї області донського війська під управою ковельського губернатора Н. Грязева й девятий для харківської, полтавської й чернігівської губернії під управою каліського губернатора Н. Толмачева. 11-ий район обіймає губернію саратівську й астраханську (головновповномочений петриківський губернатор М. Ячевський), а 12-ий район оренбургську губ. та Сибір (головновповномочений варшавський обер-поліцмайстер П. Мейер).

Чорносотенна література в шпиталях.

На жалобу старшого харківського лікаря Ферхмана, внесено до земства на свящ. Слудького за ширення „явно-погромної літератури“, зверненої проти штундистів-Українців, Жидів і вчених, прийшла урядова постанова від губернатора, щоб ті книжки „релігійно морального“ змісту допущено таки до читання для недужих низших чинів. Між брошурами була й книжечка: „Изъясненіе-штундистъ“.

Розселення галицьких утікачів.

Із Житомира доносять до „Русск-ого Слова“, що дозволено вже розселювати галицьких утікачів по тих німецьких колоніях, із яких людиність виселено далше в глибину Росії. В Новгород-волинським повіті розміщено до 3000 родин. Начинаєть ся також розселюванне Галичан у повіті ізславським і ровенським. Видно, що російські власті хочуть позбутися Галичан, коли тільки зачнетъ ся австрійська офензива, повторюючи подібний розпорядок, який видали в літку щодо Жидів із Галичини.

Геть на Сибір.

Проект заселити пусті простори Сибіри та Закаспійського Краю виселенцями з областей, зайнятих центральними державами, виник у головах російських націоналістів уже досить давно. Ще перед двома місяцями, коли російські столиці переповнили ся виселенцями в такій мірі, що там не достало засобів поживи, російські суспільні організації в порозумінню з урядом утворили проект „облекшенія столицъ“, пересунувши виселенців на схід держави. Організації недержавних націй, у першій мірі Поляки, запротестували проти „розсипання“ націй. На те орган російських націоналістів „Утро Росіи“ відповів брутально, що немає чого думати про „окраїна“, коли розсипуєть ся ціла Росія.

Тепер уже ліберальна „Рѣчь“ в особі пана Золотова рішуче виступає за радикальним розв'язаннем питання про виселенців. „На виселенців витрачено вже понад 31 мільон рублів“, пише згаданий панок, „і певно доведеть ся ще не-

забаром витратити декілька десятків мільонів“... „Куди-ж посунути їх“, питає Золотов, „знов повернути до зруйнованих гнізд? Себто знов перевести переселення мільонових мас, які вже зовсім утратили своє майно та ґрунт під ногами і зробили ся натовпом голодних. Скільки-ж ще людей, праці, скільки мільонів рублів треба витратити ще на поворот сих виселенців? І чи дасть се все добрі вислїди? Мабуть ні.“ На основі того всього приходить Золотов до висновку, що виселенців треба направити в Сибір. Закаспійський і Степовий Край... Сей плян уважає він „тим більш легким до переведення, що сливе 75⁰/₁₀₀ виселенців є селянами хліборобами“.

Маючи на увазі, що без підтримання уряду більшість виселенців загалом не може існувати, для російського правительства досить легко направити течію виселенців туди, вуди воно захоче. Але чи лишать ся виселенці там і після війни, се більше ніж сумнівно, особливо, коли зайняті тепер центральними державами провінції Росії до неї більше не повернуть ся. А ми сподіваємо ся, що так і буде.

Бібліографія.

Виданне „Союза визволення України“.

Українські колядки. Друге виданне. Накладом „Союза визволення України“. Відень, 1916. Стор. 32. Ціна 20 сотиків.

Зміст: 1) Нова радість стала, 2) Бог Предвічний, 3) Небо і земля, 4) Веселенная, весели ся, 5) У Вефлеємі, 6) Христос родив ся, 7) На небі зірка, 8) Нова радість світу ся з'явила, 9) Розвеселім ся, 10) Тайна нам ся являє, 11) Що то за предиво, 12) Ой, дивнее народженне, 13) Ой, видить Бог, 14) Пане господарю, 15) Ой, ясна, красна в лузі калина, 16) Ой, в Єрусалимі, 17) Христос купаєть ся в ріці зі сліз, 18) Чи дома, дома господаренько? 19) Ой, в ліску, 20) А де-ж ти бував, милий, миленький?, 21) Ой поза горою, ба там за другою, 22) Вдова плаче за мужем.

Як видно зі змісту, друге виданне змінене. Хто хоче мати сю книжечку, хай спішить ся з замовленням, бо наклад на вичерпанню. Перший наклад розійшов ся одного дня. Пожаданий се набуток передусім для українських вояків.

Ukrainische Nachrichten

(Mitteilungen des Bundes zur
Befreiung der Ukraina)

орган Союзу визволення України
виходить у Відні раз на тиждень.

Річна передплата 4 кор., квартальна 1 кор. 20 с.

Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege.

Редакція: Т. 19. Адміністрація: Т. 6.

Редагує Комітет. Видавець і одвічальний
:: редактор: Волод. Біберович. ::

Зміст: Др. М. Лозинський. Галичина в життю України. III: Національний розвиток російської й австрійської України. — У. С. С. Андрій Бабюк. Два дні в російській неволі. — Катря Гриневичева. Картина з мемуара. — 3 поезій Б. Лепкого: Напис на стрілецьких гробах. Стрілець до дівчини. Хтось мене ключе!... Паліям мира. — Др. З. Кузеля. Українськ відділ на віденській виставі „Опіка над виселенцями“ (з 1 знимкою). — В. Темницький. Історія трагічної дурноти. — М. Троцький. Змаганне до миру в Росії. — Німецька преса про укр. справу. — Вісти: Лист з Льозанни. Школи для втікачів у рідній мові. Ще не кінець переселенському рухови. Діточа смертність серед утікачів у Росії. Головновповномочені в справах утікачів. Чорносотенна література в шпиталях. Розселення галицьких утікачів. Геть на Сибір. — Бібліографія.

Відповідає за редакцію: Волод. Біберович.
З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.